

STADION MAKSIMIR (SPORTSKA ARHITEKTURA VLADIMIRA TURINE)

dr. sc. HELA VUKADIN-DORONJGA □ Muzej grada Zagreba, Zagreb

„STADION MAKSIMIR (SPORTSKA ARHITEKTURA VLADIMIRA TURINE)“

Muzej grada Zagreba, Zagreb,
23. prosinca 2020. – 23. svibnja 2021.

Autorica izložbe:

dr. sc. Hela Vukadin-Doronjga,
muzejska savjetnica, znanstvena
suradnica

Projekt postava izložbe:

IVANIŠIN. KABASHI. ARHI-
TEKTI: doc. dr. Krunoslav Ivanišin,
Lulzim Kabashi, Rudolf Raspudić

Grafičko oblikovanje:

Bilić_Müller studio

Studijska izložba iz fundusa *Stadion Maksimir (sportska arhitektura Vladimira Turine)* održana je u Muzeju grada Zagreba od 23. prosinca 2020. do 28. ožujka 2021. te je produžena do 23. svibnja 2021. Produžena je zbog velikog interesa posjetitelja te zbog dosad neviđene zastupljenosti u elektroničkim i tiskanim medijima širokog spektra (od znanstvenoga, kulturnoga i vjerskoga do sportskih i drugih programa), što govori o približavanju teme široj publici, ali prije svega o kompleksnosti i kvaliteti projekta, važnosti, aktualnosti i intrigantnosti teme (osobito s obzirom na budućnost Stadiona Maksimir) koja je prvi put znanstveno i muzeološki interpretirana. Izložba je doprinos muzejskoj struci u svim aspektima, posebice zbog znanstveno-dinamično-emocionalnog pristupa muzeološke interpretacije same teme, „posebne energije, emocionalnog, 'osobnog'“ kako su znali istaknuti posjetitelji koji su se ponovo vraćali, i sve to u zajedništvu sa sugestivnim rješenjem

postava specifične atmosfere. Posebno treba naglasiti aktualnost i promociju izložbe – život za vrijeme trajanja, i to u svim aspektima koje je izložba nametnula te dugoročnu dinamiku/prezentaciju što tek slijedi nakon njezina zatvaranja, čemu je svakako pridonijela inovativna interpretacija baštine obilježena emocionalnim elementima i polazištem, zbog čega je izazvala „osjećaje“ i jedan novi, do sada nepoznat pogled na temu Stadiona Maksimir i šire.

Izložba je također dala doprinos području povijesti umjetnosti, teorije i povijesti hrvatske arhitekture/urbanizma 20./21. stoljeća, zaštite i očuvanja vrijedne graditeljske baštine svjetskih obilježja – njezine afirmacije i prezentacije u nas i u inozemstvu, što potvrđuje i velik odaziv publike, navlastito profesora i studenata Arhitektonskog fakulteta i kolega muzealaca koji nude suradnju u svim daljnjim produkcijskim i financijskim aspektima, sa željom da izložba i dalje bude aktivna putem gosto-

vanja te kreiranjem web stranice projekta (*storytelling*). Spomenimo da je u tijeku izrada virtualne izložbe te snimanje filma u suradnji s Komorom arhitekata, koji će, uz znanstvene doprinose same izložbe, biti podloga za buduće natječaje te za konzervatorske i druge strateške studije vezane za Stadion Maksimir i dr. Lajtmotiv izložbe koji prožima njezin sadržaj (kao i projekt postava) i njezina opća poruka glasi: *Ipak je iza svega toga Suština stvari – čovjek. On i njegova ambicija, on i njegova emocija mjerilo su vrijednosti svakog prostora. U arhitekturi, naravno* (V. Turina, 1963e). Stoga nije slučajno da se na izložbi na više mjesta ponavlja Turinina fotografija *Majka i dijete*, koja mu je ujedno bila polazište u realizaciji Dječje bolnice u Klaićevoj ulici, a objavio ju je u ključnom tekstu *Sudar dviju sudbina*, u kojemu „intimu čovjeka, prostora, stare jezgre“ suprotstavlja „hladnoj intimi“ tehničkog autoriteta (Turina, 1963e).

Uklapanjem u situaciju razmjerno skućene parcele uz Maksimirsku cestu, otvaranjem izvanredne vizure na maksimirsku šumu i Medvednicu u daljini te uz visoku razinu oblikovanja cjeline i detalja, Stadion Maksimir iznimno je djelo sportske arhitekture.

Cilj je izložbe dati povijesni presjek, kontekstualizirati i naglasiti važnost stadiona i okolnog prostora kao inspirativnog okruženja, istaknuti emocionalne čimbenike (mitski Maksimir), afirmirati taj prostor kao izvorišnu točku zagrebačkog sporta, njegovu arhitekturu i urbanizam, povezanost s klubom, navijačima, čovjekom, s gradom i park-šumom Maksimir (memorija mjesta, duhovnost fenomena). Pritom je važna i činjenica da je GNK Dinamo sportski simbol Zagreba, ali i mnogo više od toga jer je nogomet u svijetu danas univerzalna vrijednost; Dinamo je po broju svojih bivših i aktivnih igrača rekorder u povijesti finala svjetskih prvenstava.

Izložba je rezultat dugogodišnjega znanstvenog istraživanja (temelji se na autoričinoj doktorskoj disertaciji, uz poštovanje znanstvenih doprinosa suradnika i kolega na polju sportske arhitekture i šire), a njezin sadržaj postupno je stvarao konačan izgled i atmosferu. Budući da Stadion Maksimir nije samo arhitektonski sklop nego i dinamičan prostor za rad, za nadmetanje u sportu, navijanje, druženje i glazbene spektakle, građa za izložbu sadržajno je i produkcijski šireg obuhvata, znanstveno interpretirana, a istodobno ne teži biti pravocrtna nego dinamična i zabavna. Riječi su također gradbeni sloj prostora i ravnopravan segment ostaloj građi (Vukadin-Doronjga, H., *Arhitekt Vladimir Turina*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012., građa – fundus Muzeja grada Zagreba, Zbirka arhitektonske dokumentacije).

Kao što je iz samog naslova izložbe razvidno, usko su povezane dvije glavne teme: Stadion Maksimir kroz povijest i danas, uz naglasak na projekte arhitekta Vladimira Turine i, posebno, na njegove projekte sportske arhitekture. Unutar nekoliko podtema u prostoru i vremenu kontekstualizirane su pojedine dionice dviju

glavnih tema, kao i uloga Vladimira Turine unutar hrvatske i svjetske arhitekture 20. i 21. stoljeća, arhitekta čiji su projekti i danas izazov i inspiracija te su zastupljeni na brojnim svjetskim izložbama, bijenalima suvremene arhitekture i drugdje.

Izložbu čine dvije skupine predmeta: izvorni nacrti, fotografije i publikacije etapa projektiranja i izgradnje Stadiona Maksimir (1945. – 1969.) i drugih građevina sportske arhitekture Vladimira Turine (1941. – 1968.) te raznorodni predmeti koji objašnjavaju navedenu građu. To su uporabni predmeti koji su pripadali prof. Turini, trofeji GNK Dinamo, plastične stolice s tribina, trava, „lutke“ za slobodne udarce, projekcije mitskih utakmica, plakati i katalogi dvaju velikih koncerata, Davida Bowieja i rock-grupe U2.

Za izložbu su izrađene makete presjeka zapadne i istočne tribine te je posuđena maketa cjeline stadiona s Arhitektonskog fakulteta. Kipić Malog Isusa tu je da nas podsjeti na samostan Antunovac u kojemu je od 1947. bio smješten Zavod za mentalno zaostalu djecu (prvotno sirotište za „napuštenu, nezbrinutu djecu, siromašne i bolesne“ o kojima je skrbrila Družba sestara služavki Malog Isusa), tik uz temelje zapadne tribine dok nije srušen, a Družba sestara preseljena na Novu ves. Zanimljivo je vidjeti i projekt Centralnog stadiona (1945./46.), zamišljenoga u središnjem dijelu cijeloga današnjeg sportskog sklopa na Sveticama, ili uočiti nježnu liniju tribina Turinina Olimpijskog stadiona Banjica u Beogradu (1. nagrada, neizvedeno, 1947.), koju prepoznajemo na Gradskom stadionu Poljud Borisa Magaša, Turinina asistenta i suradnika na više projekata, pa i onomu istočne tribine Stadiona Maksimir. Projektom postava izložbe

svakom je izložbenom predmetu dan odgovarajući prostor i mjesto, a riječi su također gradbeni sloj prostora i ravnopravan segment s ostalom građom.

Asocijacija na „tunel“ za izlaz momčadi na nogometni teren (južna tribina stadiona), uz autentičnu glazbu iz filma *The Warriors* (1979., Walter Hill), himnu Dinama, važan je segment izložbe s kojim korespondira i „ulazna procesija“ na izložbu. No spomenimo i murale (grafite), koje također možemo vidjeti, a dio su urbanog dizajna grada, ali i mnogo više od toga: „Činiš me sretnim kad tužno je“ (K. Vojnovića 28); recentni mural *Bad Blue Boys* posvećen Vukovaru (podvožnjak, Čulinečka ul., Dubrava)...

Arhitektonska ostavština jednoga od najutjecajnijih hrvatskih arhitekata Vladimira Turine, autora Stadiona Maksimir (1946. – 1964.), koji je i danas oslonac i inspiracija jer je njegov jezik arhitekture razumljiv, istinit, jednostavan, emocionalan i snažan, dio je fundusa Muzeja grada Zagreba. Profesor Turina sagledavao je arhitekturu desetljećima unaprijed. Tako je, stekavši svjetsku reputaciju, prepoznat kao ekspert u području sportske arhitekture i pozvan za izradu idejnog projekta Olimpijskog stadiona u Teheranu za 120 000 gledatelja, a njegovi ključni projekti (zajedno sa Stadionom Maksimir) prezentirani su i objavljeni u hrvatskim i stranim stručnim časopisima, kao autorske samostalnice publikacije te u katalozima olimpijskih i međunarodnih izložaba sportske arhitekture. K tome, dobitnik je brojnih nagrada i priznanja na tom području u Hrvatskoj i inozemstvu. Kao profesor arhitektonskog projektiranja odgojio je generacije studenata zagrebačkoga Arhitektonskog

fakulteta, tada jedinoga u Hrvatskoj: *Turina je apsolutno originalna pojava velike kreativne snage (...)* – SPORT. *Na tom je području dao, uvažavajući potpuno duhovne komponente sportskog događaja, „niz sjajnih rješenja, i to baš zato što je uzео u obzir EMOCIONALNE FAKTORE“* (Šegvić).

Dodatna vrijednost izložbe jest integracija znanosti – povijesti umjetnosti i muzeologije, jer nije riječ isključivo o faktografsko-kronološkom pristupu, nego je to samo baza za slojevit, teorijski i sintezni pristup, što se iščitava iz strukture tematskih cjelina izložbe, kao i iz opsežnih legendi. Tematske su cjeline daleko šireg obuhvata negoli je to isključivo arhitektonsko-urbanistička problematika Stadiona Maksimir i sportske arhitekture općenito – prikazani su i drugi antologijski, vizionarski projekti (primjerice, Narodno kazalište Zenica, Dječja bolnica u Klaićevoj ulici u Zagrebu), a temeljno je obilježje izložbe da se kroz nju iščitava duh vremena, promišljanje prostora u vremenu neposredno nakon Drugoga svjetskog rata pa do danas u našoj sredini i inozemstvu, ali i unutar svjetskih tokova. Pod posljednjim se poglavito razumijeva položaj i ugled arhitekta Vladimira Turine kao profesora Arhitektonskog fakulteta (i profesora na inozemnim sveučilištima – u Berlinu, Salzburgu) te na njegove kontakte sa svjetskom arhitektonskom scenom (Le Corbusierom, Oscarom Niemeyerom i dr.), a sve to u odnosu prema njegovim suvremenicima, kao i kasnijim generacijama arhitekata koje su prenosile njegovu misao. Posebna je vrijednost na izložbi i Turinina bibliografija koja problematizira struku i njezine težnje prema „prostornoj humanizaciji, skladu“, upozorava na

problematiku odnosa investitor – arhitekt i na autorska prava, suprotstavlja pojmove „tezga – laička interpretacija – neznanje” i „prava uvjerenja, visoki ciljevi” i dr.

Dijapozitivi kojima se profesor Turina koristio na fakultetskim predavanjima, vrlo sugestivne crno-bijele fotografije s njegovih putovanja, koje su „ishodišta, talog svijesti”, čine osobito vrijednu, izrazito emocionalnu dionicu izložbe (od graditeljskog nasljeđa do suvremene svjetske arhitektonske produkcije, kamena, drva, brodova, planina, rijeka, mora, ljudi...): *...mi zastajemo uznemireni ili smireni u svom emotivnom rasponu – pred jednostavnošću i čistoćom prostornog doživljaja* (V. Turina, 1961c). Turina komparira, primjerice, grčki teatar i rimski Colosseum kao ishodišta današnjih stadiona (otvorena „pejzažna arena” nasuprot zatvorenom, introvertnom tipu „košnice”) ili Le Corbusierov *Le Modulor* u usporedbi sa stećcima, i dr.

Njegov put od tehničko-racionalnog došao je pri koncu njegova djelovanja do emocionalnog u arhitekturi, kao mogućeg novog izvora nove prostorne kreativnosti (Radni sastanak na AF-u 1970-ih); *Ograničio bih se samo na primaran odnos PROSTOR – ČOVJEK. Stari ambijenti... Spontano, harmonično, LJUDSKO (...)* *Stvaranje takvih humanih jezgri jedan je od imperativa novog urbanizma... Emocionalno osjetiti prostor... Ja vidim čovjeka i njegovu iskonsku želju. A iskonska je želja on sam* (V. Turina, 1963c).

S obzirom na izvornu visokoestetiziranu koncepciju Stadiona Maksimir (na tragu svjetskih zbivanja), koji je u vrijeme izgradnje zadovoljavao kriterije tada suvremenoga sportskog objekta, danas je situacija bitno drugačija. Od kraja 20. stoljeća rađene su brojne studije njegove rekonstrukcije, za sada samo djelomično izvedene. Unatoč građevnim intervencijama, Turinin pristup „otvorene pejzažne arene” nije u potpunosti kompromitiran, kao ni njegove izvorne tribine na zapadu i istoku, koje su integralni dio cjeline. Izložba počinje i završava (krug!) s današnjim stanjem Stadiona Maksimir, što sugerira da se nakon strateške detaljne analize postojećeg stanja, studije stanja konstrukcije i opsega investicije pri saniranju posljedica potresa u daljnjim radovima na revitalizaciji stadiona trebaju konzervirati izvorne tribine na zapadu i istoku, koje su integralni dio cjeline, kako bi se stadion u budućnosti sačuvao od daljnjih degradacija radi valo-

rizacije izvornih kvaliteta vrijednoga kulturnog nasljeđa. Stadion Maksimir kao „nacionalno blago”, bitan dio kulturne ostavštine sa snažnim utjecajem na kreiranje lokalnoga i nacionalnog identiteta, bio je zaštićeno kulturno dobro (*Rješenje o preventivnoj zaštiti spomenika kulture donio je 25. travnja 1985. tadašnji Regionalni zavod za zaštitu spomenika; 1998. novo rješenje o preventivnoj zaštiti; Status zaštite skinut 2000* [B. Kincl]). U kontekstu odnosa prema baštini – izvornim stadionima danas (tj. odnosa staro – novo), komparativno su prezentirani i europski primjeri, a čini se da su najsugestivnija rješenja ona koja ciljaju na kvalitetnu rekonstrukciju – dogradnju, kada, u svome izrazu snažna, arhitektura sama djeluje, a ispod toga diše izvanvremensko tijelo – nasuprot scenografiji, naglašenoj ikoničnosti, kompozicijskom kloniranju tadašnjih i današnjih stadiona: *Znam moć Stadiona Maksimir, dobar je to stadion* (trener Jose Mourinho).

Temeljna je činjenica da je Stadion Maksimir u suodnosu s prostorom Sportsko-rekreacijskog centra Svetice, šumom, kao i dijelovima ničega – praznine, uza sve emocionalne čimbenike vezane za klub i lokaciju, zadržao sugestivnost i snagu prostora. U kontekstu aktualnog stanja Stadiona Maksimir, posljednjom glavnom legendom, sugerira se kako današnji stadioni trebaju postati mjesta kolektivnog doživljaja na kojima će se naći svi aspekti života na jednome mjestu. Dodajmo tome i turističke prihode, kulturne sadržaje kao što je Muzej GNK Dinamo, prostori za povremene izložbe, kina, glazbeni spektakli (najam prostora), ne izgubivši pritom *primaran odnos prostor – čovjek. Stari ambijenti. Spontano, harmonično, ljudsko* (V. Turina, 1963c).

Kad je riječ o postavu izložbe, on je smješten unutar baroknog krovišta izražajne konstrukcije koja dugi prostor reže u osni niz prostorija bez pregrada. Krovište je podijeljeno na tri dijela: rubno su između konstrukcijskih elemenata ovješeni veliki bijeli paneli za projekte stadiona, nasuprot projektima drugih građevina sportske arhitekture; sredinom, između središnjih stupova konstrukcije, sagrađen je niz Dinamovih modrih paviljona projektiranih prema izloženim predmetima tako da u neke od njih treba ući, pokraj nekih ili kroz neke proći (muzejsko je dvorište obojeno plavim svjetlom, a donesena je i mreža s gola na stadionu i lutka za slobodne udarce, a kao uvod izložbe otkriveno je stubište koje iz stalnog postava vodi uz Popov toranj). Dodatna vrijednost izložbe (ono što su posjetitelji i mediji percipirali i što ih je njoj vraćalo) jest da izložba nije linearna; slojevita je, sugestivna, emocionalna, pa čak i „osobna”, posjeduje određenu energiju i monumentalnost, a istodobno i toplinu. Sve je povezano (krug, sažimanje), pročišćena je – sadržaj i forma, riječi, predmeti i arhitektura korespondiraju, prožimaju se.

Osim znanstvenoistraživačkoga, stručnog i produkcijskog dijela posla oko muzeološke koncepcije i njezina ostvarenja u prostoru (sa suradnicima), autorica izložbe samostalno je uspjela realizirati i veće donacije (GNK Dinamo, Orbico – ukupno: 50 000 kn) te marketinški i u odnosima s javnošću (PR) kontinuirano promovirati pro-

jekt na svim razinama, od tiskanih i elektroničkih medija do stručnih vodstava (predavanja), posebno za studente arhitekture, povijesti umjetnosti, povijesti, kolege muzealce, a usto spomenimo i veliko zanimanje sportske publike (menadžera, navijača), političara i drugih.

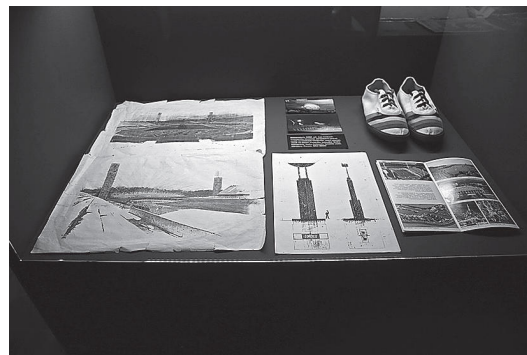
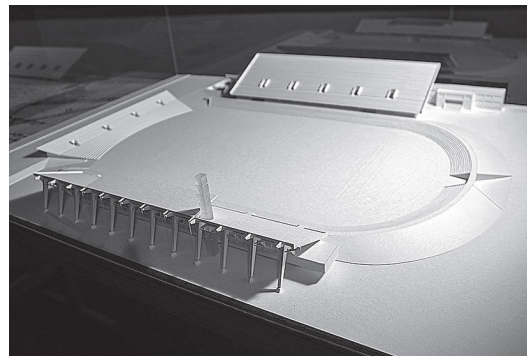
Na razini međuinstitucionalne suradnje valja istaknuti autoričinu suradnju s Komorom arhitekata koja se svojim aktivnostima (osim tehničko-financijske potpore) pokazala proaktivnom prepoznajući znanstveni doprinos izložbe *Stadion Maksimir* u kontekstu zaštite vrijedne graditeljske baštine kao podloge za buduće natječaje revitalizacije stadiona, strateških studija (analiza stanja konstrukcije, samoodrživosti i dr.). U pripremi je realizacija kraćega dokumentarnog filma o toj temi. Bit će to doprinos struke, a bazu filma čine kolažni intervjui s eminentnim stručnjacima (npr. studio 3LHD / M. Dabrović; V. Kasun, prof. AF-a; Z. Belošević, ing. građ. statičar i drugi arhitekti).

Budućnost Stadiona Maksimir itekako zaslužuje ozbiljan i odgovoran pristup, imajući pritom na umu Turinina stajališta: *Premise kojima je podređen svaki javni objekt su: 1/ zakoni specifične urbane lokacije, 2/ Emotivno-mumentalna komponenta javnog objekta, „kao cilja naše diskusije”, 3/ strukturalno-materijalna valorizacija višeg stupnja, 4/ oblikovno-funkcionalna sinteza.*

Tako se često kampanjski stvaraju i objekti javne namjene, koji samo po nazivu zaslužuju ovu kategorizaciju. Od toga društvo i vrijeme u kome nastaju imaju ne samo ekonomske štete (V. Turina, 1961).

K tome, za potrebe izložbe Arhitektonski je fakultet izradio maketu izvornog stanja Stadiona Maksimir, a profesori su kontinuirano dovodili svoje studente koji su na izložbi mogli steći širi uvid u arhitektonsko-urbanističku problematiku 20./21. stoljeća. Poticajno je vidjeti studente koji na izložbi skiciraju, razmišljaju o nekim budućim rješenjima sportskih građevina (taj je pristup podržala i pedagoška služba MGZ-a – uvršten je i u njihove aktivnosti: radionice s maturantima, kao i u više virtualnih igara te slagalica o temi stadiona za najmlađu populaciju).

Kad je riječ o međuinstitucionalnoj suradnji, valja reći da su i bez autoričine inicijative posjetitelji izložbe, profesori Arhitektonskoga (i vanjskih) fakulteta (koji su ujedno aktivni i kao projektanti, kustosi izložaba, selektori bije-

nala) prepoznali vrijednost projekta i ponudili suradnju i pomoć oko realizacije izložbe u inozemstvu (primjerice, Leo Modrčin, Idis Turato, Hrvoje Njirić, Petar Mišković, Nenad Fabijanić i dr.). K tome, sugerirana je mogućnost gostovanja izložbe u Splitu (u podrumima Dioklecijanove palače, što je dodatno atraktivno i izazovno u svim aspektima; ili će se otvoriti neka druga mogućnost ovisno o prostornim i produkcijskim predispozicijama prostora), za što su već stvorene pretpostavke u kontekstu suradnje i dogradnje izložbe splitskim projektima sportske arhitekture (npr. Stadionom Poljud, čiji je projektant Boris Magaš bio asistent prof. V. Turine, projektanta Stadiona Maksimir); usto, postoji mogućnost gostovanja izložbe i u Rijeci. Osim toga, ponuđena je pomoć u projektiranju mrežne stranice izložbe (*storytelling*) kako bi ona i dalje živjela s novim aktualnim sadržajima/dogradnjama (a kao što je već navedeno, u izradi je i virtualna izložba *Stadion Maksimir*, u koju će biti uključeni spomenuti sadržaji).

Kao osobit doprinos muzejskoj struci, kao integracija stručnoga i znanstvenog rada (koji je neraskidivo povezan s muzejskom djelatnošću), važno je istaknuti da je izložba potaknula zanimanje s više strana, pa je autorica pozvana da sudjeluje na znanstveno-stručnoj konferenciji *Obnova povijesnog središta Zagreba nakon potresa – pristup, problemi i perspektive* (HAZU, Znanstveno vijeće za arhitekturu, urbanizam i uređenje prostora, 2021.), na kojoj je predstavila izložbu i problematiku budućnosti Stadiona Maksimir; k tome je prezentirala izložbu na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te je trajno pozvana za trajnog predavača s temom *Čovjek i sport*. A vezano za intenzivnu medijsku prezentaciju projekta, valja reći da

ga je autorica prezentirala znanstveno, ali prije svega i popularno-emocionalno kako bi se spontano približila široj javnosti.

Usto, izložba je u sklopu Godišnje izložbe ostvarenja hrvatskih arhitekata u 2020. prezentirana u Vili Zagorje (24. travnja – 8. svibnja 2021.). Segment izložbe prezentiran je i u Oris kući arhitekture u sklopu samostalne izložbe arhitekata tvrtke Ivanišin.Kabashi, koji su projektanti postava izložbe *Stadion Maksimir* (Ivanišin.Kabashi. Arhitekti, *Projekti i stvari* – knjiga, izložba, Oris kuća arhitekture, 8. srpnja 2021.).

Uz izložbu je tiskana brošura na hrvatskome i engleskom jeziku, a u pripremi je opširniji katalog izložbe. Autorica izložbe Hela Vukadin-Doronjga dobila je Godišnju nagradu Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske za izložbu za 2020. godinu – za izložbu *Stadion Maksimir* (*sportska arhitektura Vladimira Turine*), i neizmjereno je sretna što je prepoznat njezin rad u svim aspektima: *Projekt je prevelik i prevažan da ne bi bio prepoznat (u svim kategorijama), i da ne bi živio dalje... tome se jako veselim* (A. Čeko, dipl. ing. arh., jedna od posjetiteljica koja se više puta vraćala na izložbu, a trenutačno za *Kvartal*, glasilo Instituta za povijest umjetnosti, piše prikaz o izložbi); *izložba je ogledni primjer komunikacije jednog muzeja sa stanovnicima njegova grada* (povjerenstvo DPUH-a). K tome, autorica izložbe dobila je i Godišnju nagradu Hrvatskog muzejskog društva u kategoriji za istraživački rad koji je rezultirao izložbom iz fundusa *Stadion Maksimir* (*sportska arhitektura Vladimira Turine*).

Čini se da su posjetitelji na izložbi prepoznali energiju, emociju i autoričin osobni pristup, što je u današnjemu komercijaliziranom i pomalo hladnom okruženju neizmjereno potrebno. Stoga je ovaj prikaz najprikladnije završiti upravo mislima Vladimira Turine kojima izložba počinje i završava (te čiji naslov nosi dionica izložbe *Projektantska vizija Vladimira Turine*, koja kontekstualizira njegovu ulogu u nas i u svijetu) – tražio je istinu čovjeka i njoj težio, tražio je duboki smisao arhitekture, vjerovao je u arhitekturu i njezinu moć da preporodi i oplemeni čovječanstvo, dakle: *Sušтина stvari – čovjek. On i njegova ambicija, on i njegova emocija mjerilo su vrijednosti svakog prostora u arhitekturi, naravno* (V. Turina).

Na kraju treba istaknuti kako je dodatna vrijednost izložbe to što je nastala i trajala u kriznom vremenu nedaća koje su nas snašle (pandemija Covida-19 i potres), tako da je u razdoblju 29. prosinca 2020. – 11. siječnja 2021. bila nedostupna javnosti, a i sama se autorica nakon otvorenja razboljela. No sve je to vrijedilo truda s obzirom na važnost tog projekta za našu sredinu i međunarodnu javnost u svim aspektima.

Primljeno: 28. rujna 2021.

MAKSIMIR STADIUM – THE SPORTS ARCHITECTURE OF VLADIMIR TURINA

By fitting into the situation of a relatively cramped site at the side of Maksimir Road, opening up outstanding views onto Maksimir Forest and Medvednica in the distance and with the high level of the design of both whole and detail, Maksimir Stadium is an outstanding piece of sporting architecture. The aim of the exhibition was to give a historical cross-section, to contextualise and emphasise the importance of the stadium and the surrounding space as inspirational setting, bring out the emotional factors (mythical Maksimir), attest to the area's being a point of origin of sports in Zagreb, its architecture and planning, the connection with the club, the fans, with people, with the city and the Maksimir Forest Park (memory of place, spirituality of phenomenon). The exhibition was the outcome of long-term academic research (based on the author's doctoral dissertation) and its contents gradually created a final appearance and atmosphere. The leitmotif of the exhibition, which permeates its content (and the design of the set up) and its general message goes: Still behind all this the essence of things is man. Man and his ambitions, man and his emotions are the measure of the value of every space. In architecture, naturally (V. Turina, 1963)

The architectural legacy of one of the most influential of Croatian architects, Vladimir Turina, the creator of Maksimir Stadium (1946-1964), who even today is resource and inspiration, for his architectural language is intelligible, truthful, simple, emotional and powerful, is part of the holdings of Zagreb City Museum. Professor Turina saw architecture decades in advance. Acquiring a world reputation, he was known as expert in the area of sporting architecture and was invited to make a preliminary design for an Olympic stadium in Tehran for 120,000 spectators; his key designs (together with Maksimir Stadium) are presented and published in Croatian and foreign architectural journals, as creative and independent publications, also being found in catalogues of Olympic and international exhibitions of sporting architecture. From the end of the 20th century there have been many studies for the reconstruction of Maksimir Stadium, only implemented in part to date. In spite of structural interventions, Turina's approach, that of the "open landscape arena" has not been completely compromised, and neither have his original stands to the west and east, which are integral parts of the whole, and so the Stadium has to this day retained the suggestiveness and strength of the space.